

« الدرس الثالث » ❁ « عجائب الأشجار »

«... و لو كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ» ❁

«و هر که گفتار نرم پیش آرد
همه دلهابه قید خویش آرد»

« استثناء » - « حصر و اختصاص » ←

إِلَّا : حرفی است که به دو منظور بکار می رود :
 ادات استثناء : جمله قبل از إِلَّا کامل است.
 ادات حصر و اختصاص : جمله قبل از إِلَّا ناقص است.

۱- استثناء : خارج کردن چیزی یا کسی از حکم کلی جمله را گویند.

مستثنی : اسمی است منصوب (مَ) که بعد از إِلَّا می آید و از حکم کلی جمله استثناء می شود.

** (إِلَّا) را از ادات استثناء می گویند و «بجز یا مگر» ترجمه می شود.

مستثنی منه : اسمی است که در جمله قبل از إِلَّا آمده و مستثنی از آن جدا می شود.

مثال : تذهب التلميذاتُ إلى المكتبةِ إِلَّا فاطمةَ . (در این عبارت ، « فاطمه » مستثنی « مستثنی » زیرا از حکم کلی جمله استثناء شده است ، (إِلَّا)

ادات استثناء و التلميذاتُ «مستثنی منه»، زیرا اسمی است که مستثنی از آن جدا شده .

ترجمه : دانش آموزان به کتابخانه می روند بجز فاطمه!

نکات :

۱- اگر جمله قبل از (إِلَّا) کامل باشد ، یعنی تمام ارکان لازمه جمله در عبارت قبل از (إِلَّا) وجود داشته باشد ، إِلَّا ادات

استثناء است و اسم پس از آن مستثنی و منصوب می شود و نقش به حساب می آید .

مثال : أعلنت نتائج المسابقات إِلَّا واحدةً منها . : نتایج مسابقات اعلام شد جز یکی از آن ها!

به ارکان جمله دقت کن : أعلنت : فعل مجهول و نتائج : نائب فاعل و مرفوع ، پس جمله قبل از (إِلَّا) ارکان اصلی را دارد ، بنا بر این «واحدةً»

مستثنی و منصوب است . (ضمن اینکه «واحدةً» از «نتائج» استثناء شده است .)

تذکر مهم: در تست کنکور مستثنی بیشتر دو چیز مد نظر طراحان سؤال می تواند قرار گیرد :

الف) استثناء بودن جمله و تشخیص آن از حصر. **ب) تشخیص مستثنی منه و خواستن نقش آن.**

اِخْتِيارَ نَفْسِكَ (۱): عَيْنَ الْمُسْتَثْنَى وَ الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ :

مثال: تَكَلَّمَ أَبِي عَنْ جَمِيعِ ذِكْرِيَاتِهِ، إِلَّا ذِكْرِيَاتِ الْحَرْبِ الْمَفْرُوضَةِ! الذِّكْرِيَاتُ: مُسْتَثْنَى وَ (جَمِيعِ) ذِكْرِيَاتُ: مُسْتَثْنَى مِنْهُ

ترجمه: پدرم در باره همه خاطراتش صحبت کرد جز خاطرات جنگ تحمیلی!

(۱) يَنْجَحُ الطَّلَابُ إِلَّا الْمُتَكَاسِلِينَ مِنْهُمْ! : .....

ترجمه: .....

(۲) قَبْلَ الْمَدِيرِ كُلِّ الْمُوظَّفِينَ إِلَّا شَائِبِينَ يَمْدِحَانِ نَفْسَهُمَا! .....

ترجمه: .....

(۳) لَا سَبَبَ فِي نَجَاحِ الْإِنْسَانِ إِلَّا السَّعْيَ. ....

ترجمه: .....

در این موارد حتماً (إلا) ادات استثناء است:

۱- اگر جمله قبل از (إلا) مثبت باشد (سؤالی یا منفی نباشد)، «إلا» حتماً ادات استثناء است.

مثال: جَاهِدَ الْمُقَاتِلُونَ إِلَّا جُنْدِيَيْنِ مِنْهُمْ!

جمله مثبت استثناء مستثنی

۲- اگر بعد از مستثنی، حرف جرّ « مِنْ + ضمیر » بیاید، «إلا» حتماً ادات استثناء است.

« لَا يَفُوزُ النَّاسُ فِي حَيَاتِهِمْ إِلَّا بِالْمُجَاهِدِينَ مِنْهُمْ. » (المجاهدين) حتماً المجاهدين مستثنی و «إلا» ادات استثناء است. زیرا بعد از «إلا» « مِنْهُمْ » آمده است. (ضمیر کم به مستثنی منه برمی گردد).

۳- اگر در جمله قبل از (إلا) کلمات « شیء، اشیاء، أحد » باشد، «إلا» حتماً ادات استثناء است. و کلمات « النَّاس، كلّ - جمیع - بعض » بیاید، غالباً «إلا» ادات استثناء می باشد.

مثال: لن تُرِيدَ شَيْئاً إِلَّا إِصْلَاحَ الْمُجْتَمَعِ. لیست الدنيا شيئاً إِلَّا خَيْالاً عَارِضاً. (إصلاح و خیالاً) مستثنی و شيئاً مستثنی منه می باشد.

۴- اگر از لفظ مستثنی مفرد یا مثنی یا جمعش در جمله قبل از «إلا» آمده باشد، «إلا» حتماً ادات استثناء است.

مثال: ماسمعت خيراً هذا اليوم إِلَّا الْأَخْبَارَ الْأَقْتِصَادِيَّةَ! (مانند: حقیقه؛ حقایق / طلاب؛ طالب / بلد؛ بلاد / زمیل؛ زمیلات / ...)

و یا همگروه لفظ مستثنی در جمله قبل از «إلا» باشد (مانند: طعام و خُبز)

خلاصه موارد

اسلوب استثناء

یعنی

مستثنی منه در جمله

ذکر شده است!

۱- جمله قبل از إلا مثبت باشد.

۲- وجود منهم، منّا، منکم، .... بعد از إلا یا (مِنْ + بین + ضمیر)

۳- وجود شیء، اشیاء، أحد، النَّاس قبل از إلا

۴- هم لفظ و هم گروه مستثنی در جمله قبل از إلا باشد.

۲- حصر و اختصاص:

اگر جمله قبل از (إلا) ناقص باشد یعنی یک نقشی در جمله ذکر نشود، «إلا» حتماً برای حصر و اختصاص است. مثلاً اگر فاعل از جمله قبل از (إلا) حذف شده باشد، اسمی که بعد از (إلا) می‌آید، محصور و فاعل می‌باشد. و اگر مفعول از جمله قبل از (إلا) حذف شده باشد، اسمی که بعد از (إلا) می‌آید، محصور و مفعول می‌باشد. و ... در ترجمه جملات اسلوب حصر و اختصاص از دو روش استفاده می‌کنیم:

فقط خدا را پرستید. ← لا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ
جز خدا را پرستید. ← هر دو معنی صحیح است.

در اسلوب حصر می‌توان جمله را مثبت ترجمه کرد و یک لفظ «فقط یا تنها» در جای «إلا» آورد، دقت کنید که این لفظ

«تنها یا فقط» در جای «إلا» قبل از محصور ترجمه شود. ← از باغ فقط صدای پرندگان شنیده می‌شود.

مثال ۱: لا يَسْمَعُ مِنَ الْحَدِيقَةِ إِلَّا أَصْوَاتُ الطُّيُورِ! ← از باغ جز صدای پرندگان شنیده نمی‌شود.

توضیح: «يَسْمَعُ» فعل مجهول است، پس «أَصْوَاتُ» محصور و نائب فاعل می‌باشد.

مثال ۲: لَا أَحْفِظُ فِي قَلْبِي إِلَّا الْأَسْرَارَ. ← فقط اسرار را در قلبم حفظ مکنم!

جز اسرار در قلبم حفظ نمی‌کنم!

توضیح: «أَحْفِظُ» فعل و فاعل است، پس «الأسرار» محصور و مفعول می‌باشد.

مثال ۳: لَمْ تَكُنْ هَذِهِ الْقَضِيَّةَ إِلَّا سِرًّا غَامِضًا! ← این قضیه فقط راز پیچیده ای است!

این قضیه جز راز پیچیده ای نیست!

توضیح: سرّاً: محصور و خبر است. ← در فصل تابستان فقط هوای گرم مرا می‌آزارد!

مثال ۴: لَا يُؤْذِنِي فِي فَصْلِ الصَّيْفِ إِلَّا الْهَوَاءُ الْحَارُّ! ← در فصل تابستان جز هوای گرم مرا اذیت نمی‌کند!

توضیح: «يُؤْذِي» فعل و «ي» مفعول آن است، و جمله قبل از (إلا) فاعل ندارد. پس «الهواء» فاعل و محصور می‌باشد.

در حصر و اختصاص جمله قبل از (إلا) حتماً سؤالی یا منفی می‌باشد.

*** «هل» و «إلا» = حصر: «اگر جمله قبل از «إلا» با «هل» آغاز شود، اسلوب حصر می‌باشد.»

﴿ هل جزاء الإحسان إلا الإحسان ﴾: «الإحسان» محصور و خبر است. جمله با «هل» شروع شد.

*** اگر برای حصر باشد، با حذف کردن ادات نفی و استفهام به همراه «إلا» از جمله، می‌توان نقش محصوری که بعد از إلا

آمده را تشخیص داد. مثال: هل يُسَاعِدُنِي إِلَّا عَطْفُكَ؟ جمله بدون «هل و إلا»: يُسَاعِدُنِي عَطْفُكَ
فعل مفعول فاعل

پس «عطف» فاعل و محصور است: ترجمه: فقط لطف تو مرا یاری می‌کند! (مرا یاری نمی‌کند جز لطف تو!)

مهم: نتیجه: برای ترجمه حصر می‌توان ادات نفی و (إلا) را «فقط یا تنها» معنی کرد و جمله را به صورت مثبت ترجمه

نمود. دقت کن که لفظ «فقط» حتماً در جای (إلا) ترجمه شود.

مثال : « الطلاب ما شاهدوا في الصف إلا المعلم ». ← ترجمه با (إلا) : دانش آموزان در کلاس جز معلم را ندیدند
 ← ترجمه بدون (إلا) : دانش آموزان در کلاس فقط معلم را دیدند

نگاه تستی : در تستهای این مبحث نگاه اول شما به این باشد که جمله قبل از «إلا» مثبت است یا منفی یا سوالی، اگر سوالی یا منفی بود ببینید از نظر معنی و نقش جمله قبل از «إلا» کامل است یا ناقص !

مثبت = اسلوب استثناء / منفی کامل = اسلوب استثناء / منفی ناقص = اسلوب حصر و اختصاص

تست :

«مدرسه»

- (۲) لا يجد الإنسان في خلقه هذا العالم إلا الحكمة!
 (۴) يبدأ أفراد هذه الأسرة عملهم صباح الباكر إلا اثنين منهم!

«توری»

- (۲) ما نال مناه الأ من ترك الحرص!
 (۴) ما أرجوه إلا تتبع هذا المنهج!

۱- عین الحصر و الاختصاص : (تغییر صورت سؤال)

- (۱) أعطى المحسن طعامه إلى الفقير إلا قليلاً منه!
 (۳) نجح التلاميذ في دروسهم إلا الذين لم يدرسوا جيداً!

۲- عین ما ليس من أسلوب الاختصاص : (تغییر صورت سؤال)

- (۱) لا ينقص صيداً إلا المبادرون مع الفجر!
 (۳) لا يغتنم قدر صفو الماء إلا الظمان!

۳- عین ما فيه المستثنى منه:

(۱) لا يسعدنا عند الشدائد إلا الله.

(۳) ما قيل عنك في المدرسة إلا الثناء.

۴- عین المستثنى منه يختلف من حيث المحل الإعرابي :

- (۱) رجعنا من هذه الرحلة الطويلة إلى بلدنا إلا أخی الأكبر!
 (۲) يا تلميذاتي؛ لا تعلقن هناك أشياء إلا مظلّاتكن!
 (۳) ما شاهدنا ورقة على الجدار إلا إعلاناً عن الامتحانات!
 (۴) ما وضع الغربيون العلوم إلا بعض العلوم الحديثة!

۵- عین الصحیح عن الترجمة :

(۱) الذين تدوّقوا مرّ الحياة لا يستسلمون أمام الصعوبات إلا الضّعفاء منهم ! : فقط ضعیفانی که تلخی زندگی را چشیده اند مقابل سختیها تسلیم می شوند.

(۲) لن ينجح الطلاب في دروسهم إلا الدؤوبين في أعمالهم و دروسهم! : فقط دانش آموزان فعال در کارها و درسهایشان موفق می شوند.

(۳) ما تعرف على حقيقة الحياة إلا صاحب الأخلاق الحسنة ! : فقط صاحب اخلاق پسندیده با حقیقت زندگی آشنا شده است.

(۴) قد شعرت بأن الناس يعانون التكاثر إلا قليلاً منهم ! احساس کرده ام که فقط کمی از مردم از تنبلی رنج نمی برند.

پاسخ تشریحی

- ۱- گزینه (۲) : با یک نگاه ساده پاسخ مشخص می شود : در گزینه های (۱ و ۳ و ۴) جمله قبل از «إلا» مثبت است، پس حتماً اسلوب استثناء می باشند، ضمن اینکه در جملات (۱ و ۴) بعد از «إلا» منه و منهم آمده و نشانه استثناء بودن جمله هستند. اما گزینه (۲) : جمله قبل از إلا هم منفی است و هم ناقص است یعنی مفعول ندارد و مفعول جمله رفته بعد از إلا، پس إلا اسلوب حصر است. ترجمه : انسان در خلقت این جهان فقط حکمت را می یابد.

۲- گزینه (۴) :

درگزینه (۴) «إلا» وجود ندارد بلکه (أن + لا) هست که به صورت «ألا» نوشته شده است. راه مهمی که فهم این موضوع را ساده می کند، وجود فعل مضارع بعد از «ألا» و از طرفی ترجمه عبارت است: آنچه از تو خواهش دارم این است که از این روش پیروی کنی! گزینه های دیگر ۱- جمله قبل از «إلا» فاعل ندارد، پس حصر است : فقط شتاب کنندگان به هنگام سپیده دم موفق به شکار می شوند. ۲- جمله قبل از «إلا» فاعل ندارد، پس حصر است : فقط کسی که حرص و طمع را رها کرده است به آرزوهایش می رسد. ۳- ارزش گوارایی آب را فقط تشنه غنیمت می شمارد.

۳- گزینه (۴) :

اگر دقت کنید جمله قبل از «إلا» در گزینه (۴) فقط مثبت آمده، پس حتما اسلوب استثناء می باشد. (ضمن اینکه آخر جمله «منکم» آمده که نشانه اسلوب استثناء است.)
گزینه های دیگر : ۱- جمله منفی است و قبل از «إلا» فاعل نیامده است (ناقص) : فقط خداوند هنگام سختی ها به ما کمک می کند. (الله : فاعل و محصور) ۲- جمله منفی است و قبل از «إلا» مفعول نیامده است (ناقص) : پزشک برای من فقط استراحت کافی را تجویز نمود. (الاستراحة : مفعول و محصور) ۳- جمله منفی است و قبل از «إلا» نائب فاعل نیامده است. «قیل» فعل مجهول است و نائب فاعل می خواهد. (جمله قبل از «إلا» ناقص) : در مدرسه درباره تو فقط خوبی و ستایش گفته شده است. (الثناء : نائب فاعل و محصور)

۴- گزینه (۱) :

سؤال نقش مستثنی منهی را می خواهد که با سه گزینه دیگر فرق کند، پس هر چهار گزینه اسلوب استثناء هستند و فقط باید مستثنی منه پیدا کنیم و نقشش را تشخیص دهیم. (در گزینه (۱) مستثنی منه فاعل و در بقیه گزینه ها مفعول است.)
گزینه ها : ۱- أخی از ضمیر «نا» که فاعل است، استثنا شده است. ۲- أشياء: مستثنی منه و مفعول است. (مظلة : چتر) ۳- إعلناً: مستثنی، از «ورقة» که مفعول است، استثنا شده است. ۴- بعض العلوم از العلوم که مفعول و مستثنی منه است استثنا شده است.

۵- گزینه (۳) :

اگر دقت کنید تمام جملات با «فقط» و به صورت حصر ترجمه شده اند در حالی که در پایان جمله (۱ و ۴) «منهم» آمده ، پس نمی تواند حصر باشد که با «فقط» معنی شوند. گزینه (۲) هم اسلوب استثنا هست زیرا «الذَّوْبِين» از «الطَّلَاب» استثنا شده است، پس با فقط معنی نمی شود. ضمن اینکه فعل جمله آینده منفی است. (موفق نخواهند شد). در گزینه (۳) جمله قبل از «إلا» منفی و ناقص است و فاعل جمله رفته بعد از «إلا»، پس اسلوب حصر است و می تواند با «فقط یا تنها» ترجمه شود.